

Антоніна Митко

ЛІБЕРАЛЬНЕ ПІДҐРУНТТЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

У статті проаналізовано спільні та відмінні риси демократії та лібералізму. Охарактеризовано елементи обох політичних течій, що можуть бути основою для нової форми демократії – інформаційної.

Ключові слова: демократія, лібералізм, свобода, рівність, інформація.

Antonina Mytko. Liberal background information democracy. The article analyzes the common features of democracy and liberalism. The characteristic elements of both political movements that may be the basis for new forms of democracy – information.

Key words: democracy, liberalism, freedom, equality, information.

Постановка проблеми та наукова розробка теми. Пошуки оптимальної моделі справедливого улаштування суспільного життя тривають протягом усієї історії людства. В цьому процесі пануючою і найбільш впливовою завжди виявлялася концепція демократії. Демократія у вузькому значенні визначається як форма правління, в якій стратегічні рішення приймаються більшістю голосів громадян. У той же час, це занадто обмежене визначення, яке потребує доповнення та більшого розгляду. Відображаючи розвиток цивілізації, зміст демократії постійно збагачується за рахунок провідних досягнень політичної думки, оскільки необхідно забезпечити її відповідність новим вимогам, що пред'являються людською практикою.

У сучасних умовах соціальні зв'язки ускладнюються, держава втручається в регулювання все більшої кількості питань з різних галузей суспільного життя. Розвиток державності вимагає розробки нових елементів у змісті теорії демократії, визначення гарантій її функціонування.

Однією з таких найважливіших гарантій в умовах інтенсифікації інформаційних потоків виступає принцип інформаційної відкритості та транспарентності суспільства [1]. Взаємопов'язаність демократії та лібералізму досліджувалася багатьма науковцями. Однак дослідженню ліберального підґрунтя демократії, на наш погляд, приділяється недостатня увага в політичній науці, а теорія інформаційної демократії як новий вид демократії не досліджена на теренах пострадянського простору, чим зумовлено *актуальність* цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Основний напрям критики демократії, що розроблена в сучасній демократичній теорії, полягає у тому, що голосування не найкращий або не тільки політичний механізм для забезпечення того, щоб політичні рішення відповідали інтересам громадян. Ключовий політичний механізм, який також служить цій меті, – це демократія обговорення і оцінка електронних можливостей для демократії. Врахування цих елементів, на думку Д. Ланда та А. Меровіца, змінить трактування вченими демократії та демократичних інститутів [2]. Греки називали три терміни, властиві істинно демократичному режиму: «ізономія» (рівність перед законом), «ізотімія» (рівне право виконувати в державі будь-які функції для всіх громадян) і «ізогорія» (свобода слова). Ці принципи визначають «пряму демократію», де всі громадяни мають право брати участь в асамблеї, «Еклезії» [3].

Нині принцип інформаційної відкритості навіть не визначено чітко, хоча найтісніше його пов'язують із забезпеченням демократизму держави. Таке становище змушує звернутися до аналізу суті і значення цього принципу для функціонування демократії. Серед критеріїв демократичності Р. Даль визначає *розуміння, що ґрунтується на поінформованості*, під яким автор розуміє той принцип, що кожен член суспільства повинен отримати рівні права та реальні можливості для ознайомлення з політичними альтернативами та їх можливими наслідками [4, с. 41].

У коректному, повному, правильному поширенні організованої інформації проявляється можливість учасникам

обговорення отримати більше даних щодо прийняття власних та колективних рішень. Наслідком цього буде поведінка громадян у кабінці для голосування [5–7]. Використання електронних носіїв інформації робить свій внесок в обговорення законного політичного вибору громадян, оскільки підвищує почуття політичної автономії та розуміння ефективності електронних політичних рішень, що дозволяє проаналізувати мотиви співгромадян щодо їхньої політичної належності.

Якщо демократія має давню історію та вже після Афін режими демократичного типу постійно з'являлися в історії в тій чи іншій формі, то поняття «лібералізму» є суто сучасним. Воно виникло на ранніх стадіях розвитку капіталізму як особлива ідеологія, в якій втілилися філософські, політичні, соціальні та економічні принципи того, що прийнято називати «сучасним світом», «модернізмом». Термін «лібералізм» походить від латинського «лібертас», тобто «свобода». Але треба відразу зауважити, що практично ніколи в історії ліберальної думки цей термін «свобода» не прикладався до якого б то не було колективному суб'єкта чи-то «народ», «суспільство», «нація», «соціальна група», «державна», «клас» і т.д. Лібералізм – це ідеологія, цілком і повністю центрована на людському індивідуумі, на його добробуті, вона потребує для цього індивідуума найвищого дару – «свободи» [3].

Це вузьке значення лібералізму, що асоціюється зі свободою людини. Автори Оксфордської ілюстрованої енциклопедії визначають його як «політичні погляди, що надають особливого значення забезпеченню свободи особистості в суспільстві» [8, с. 142]. У такому значенні лібералізм рідко відокремлюють від демократії. Поняття лібералізму використовують у двох трактуваннях: для позначення тільки лібералізму і демократичного лібералізму, а також демократизму. Як зазначає М. Сазонов, у другій половині ХІХ ст. ліберальні і демократичні ідеали зливалися в єдине ціле у суспільній свідомості. Але це злиття виявилось помилковим, оскільки ці два явища базувалися на різних ідеях: лібералізм – на ідеї

свободи, а демократизм – на ідеї рівності. У нашому випадку можемо говорити, що обидві течії в своїй основі привнесли в ідеологію інформаційної демократії, оскільки вона має на увазі і рівність – рівний доступ до будь-якої інформації у державі, і свободу, – свободу вибору джерела інформації, трактування відомостей, вільне поширення даних.

Лібералізм наділяє пріоритетним правом свободи індивіда, а не державу. Основне завдання ліберальних реформ полягає в обмеженні втручання держави в приватне життя індивіда (державна – «нічний сторож»). Саме цього обмеження стосується основне кредо лібералізму – «laissez faire» (не заважайте діяти) [9]. Загалом ліберальний світогляд визнає ідеал індивідуальної свободи як універсальну мету. Індивідуалізм лежить в основі права кожної людини на життя, свободу й приватну власність, що підкреслював класик лібералізму Дж. Локк. Саме ці права є найважливішими для людини, й існування такої інституції, як держава, виправдовується захистом цих прав, позаяк «першочерговою і головною метою об'єднання людей у спільнотворення та передачі себе під владу уряду є збереження власності» [10, с. 195]. Тож функції ліберальної держави вичерпуються лише захистом власності, в поняття якої, згідно з Дж. Локком, входять три компоненти: життя, свобода й володіння.

Д. Сарторі стверджував, що західна модель держави є результатом поєднання лібералізму і демократії [11]. Сучасні політичні системи західного типу виникли під впливом синтезу цих політичних течій. Вони запозичили організаційні принципи ліберальних політичних систем; плюралізм, свобода індивіду, еволюційний розвиток, правові закони, а також основні цінності лібералізму (індивідуалізм, егалітаризм, універсалізм). Тому таке широко вживане поняття «західна демократія» можна визначити як *ліберальну демократію*. Така демократія спершу набула розвитку в англосаксонських країнах, насамперед у Британії, потім її становлення розпочинається в інших країнах Заходу. З середини ХІХ ст. основою цього процесу стає поєднання демократії з лібералізмом, завдяки

чому вона принципово змінюється і стає більш ефективною. Але через століття корисність демократії ставиться під сумнів комуністичним і нацистським тоталітарними режимами. Це заперечення відіграє роль своєрідного каталізатора подальшого розвитку демократії [12].

Демократія набуває нових рис, вона стає не лише політичною формою участі народу у прийнятті політичних рішень, а означає прагнення до соціальної рівності і економічного добробуту. Ці нові характеристики пов'язані з покращенням взаємовідносин політичної системи з громадянським суспільством і оптимізацією взаємодії складових самої політичної системи.

Лібералізм і демократія, хоч і пов'язані між собою вкрай тісно, є поняттями, які слід розрізняти. Політичний лібералізм можна стисло визначити як доктрину, що орієнтується на правові норми, які звільняють певні права і свободи індивідів з-під контролю з боку уряду. Демократія – це всезагальне право всіх громадян на частку політичної влади, тобто право голосувати і брати участь у політичному процесі. Однак право брати участь у здійсненні політичної влади можна вважати ще одним ліберальним правом – причому правом найважливішим – і саме з цієї причини лібералізм історично дуже тісно пов'язаний з демократією [13].

З погляду інформаційної демократії для нас є цікавим те, що характерним елементом ліберальної демократії є «відкрите суспільство», що характеризується свободою слова, плюралізмом, співіснуванням і конкуренцією найширшого спектра суспільно-політичних поглядів. Завдяки періодичним виборам кожна з груп, що притримується різних поглядів, має шанс здобути владу. Модель відкритого суспільства ускладнює «консервацію» влади правлячою елітою, гарантує можливість безкровної зміни влади та створює стимули, аби уряд гнучко реагував на запити суспільства, у тому числі й інформаційні.

У В.Бебика знаходимо ще один термін – «демократичний лібералізм», основним рисами якого можна вважати такі [15]:

- 1) соціальний оптимізм, впевненість у необхідності поступових і раціональних змін у суспільному житті;
- 2) індивідуалізм у поєднанні з високою політичною відповідальністю громадян;
- 3) широкі права й свободи особи;
- 4) принцип приватної власності як основа свободи;
- 5) критичне ставлення до держави, обмеження її функцій та влади державного апарату;
- 6) толерантність, плюралізм, релігійна віротерпимість.

Взаємопов'язаність інформаційної демократії і лібералізму знаходимо в переліку політичних інститутів сучасної представницької демократії Р.Даля, де автор зараховує до них доступ до альтернативних джерел інформації: громадяни мають право користуватися альтернативними та незалежними джерелами інформації, якими можуть бути інші громадяни, експерти, газети, журнали, книги, телекомунікації й ін. Більше того, вже існуючі джерела інформації, що не контролюються урядом чи будь-якою іншою політичною групою, яка намагається впливати на суспільно-політичну думку та ставлення, повинні знаходитися під ефективним захистом закону. Демократія вимагає доступу до альтернативних джерел інформації подібно як і свободи вираження. Яким чином громадяни можуть отримати необхідні дані про проблему та зрозуміти її, якщо джерела і формації контролюються урядом? Або якщо право на поширення інформації належить лише одній політичній групі? Таким чином забезпечується формування знання, ефективна участь, можливість впливати на діяльність уряду тощо. [4, с. 85–86, 96].

Незважаючи на подібність основних положень демократії та лібералізму, деякі фахівці (зокрема І. Валлерстайн, О. Дугін) виводять відмінності між лібералізмом і демократією. Як зазначає І.Валлерстайн, «демократія і лібералізм – це не поняття-близнюки, скоріше ці поняття один одному протистоять. Лібералізм виник як засіб для протистояння демократії. Своім виникненням він був зобов'язаний прагненню приборкати небезпечні класи спочатку у провідних країнах, а потім в рамках світосистеми в цілому. Ліберальне розв'язання проблеми полягало в

тому, щоб надати цим класам обмежений доступ до політичної влади і обмежену частку економічної доданої вартості в тих межах, які б не загрожували процесу постійного накопичення капіталу чи державній системі, на яку він спирався» [15, с. 43]. Якщо виходити з цих позицій, вислів «ліберальна демократія» звучить як «обмежена демократія» та нагадує щось на кшталт «рабовласницька демократія» чи, точніше, «буржуазна демократія», іншими словами – демократія пануючих суспільних груп [16].

О. Дугін зазначає, що якщо в центрі демократичного світогляду стоїть «демос», то в центрі ліберального – «індивідуум». Якщо демократія заснована на верховенстві колективного інтересу над приватними, то лібералізм – на верховенстві приватного над колективним. Якщо демократія стурбована в першу чергу політичною сферою, владою, прямою участю в управлінні общиною, то лібералізм – сферою економіки, забезпеченням економічних і торговельних свобод окремої особи. Нарешті, демократія – це одна з форм традиційного суспільства, а лібералізм – нова економіко-філософська доктрина, заснована на повному запереченні традиційної цивілізації і на прагненні в кінцевому підсумку знищити всі органічно-суспільні інститути, що належать до політичної та культурної історії народів і держав [3].

Л. Зидентоп у праці «Демократія в Європі» звертає увагу на те, що високий рівень розвитку засобів зв'язку дозволи суспільству подивитися на себе як у дзеркало, де відображаються швидкоплинні бажання, настрої, інтереси та в якому певні дії уряду здаються незграбними та недотепними. Він підкреслює, що зростання ролі засобів масової інформації в західних розвинутих демократичних державах відбувається тоді, коли у лідерів відзначається дефіцит чеснот, сили волі, аргументації. Головним «досягненням» ЗМК в такій ситуації є політичний вуайеризм: навалюючись на людей калейдоскопом різних проблем та конфліктів, вони не стільки закріплюють бажання діяти, скільки породжують розгубленість та апатію. Перенасиченість інформацією призводить до паралічу волі [17, с. 154]. Погоджуючись з цією думкою, вважаємо, що свобода

поширення інформації так чи інакше повинна регламентуватися, а подекуди й обмежуватися відповідними законодавчими важелями впливу.

Висновки. Отже, чи можемо говорити про ліберальне підґрунтя інформаційної демократії? Враховуючи той факт, що інформаційна демократія – лише певний вид демократії як такої з її акцентом на рівності інформаційних можливостей громадян держави, які повинні забезпечуватися свободою у поширенні інформації як особистої, так і суспільно-значимої (що вкрай важливо під час проведення державних реформ та реалізації політичних рішень керівництва країни, т.зв. електронний уряд), вільним вибором джерела інформації для себе та як каналу для передачі інформації іншим (що знайшло вияв при використанні інформаційних ресурсів під час виборчих кампаній, т.зв. електронні урни) тощо. Тобто, розглядати теорію інформаційної демократії, не враховуючи ліберальне «зерно» – свободу – на сьогодні не можемо, оскільки ці два поняття – демократія та лібералізм – тісно пов'язані новим терміном – «інформаційною демократією».

1. Корченкова Н. Ю. Принцип информационной открытости как требование современной демократии / Н. Ю. Корченкова // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – Нижегородский государственный университет им. Н. И. Лобачевского, 2000. – С.124–128. – (Серия: Право).

2. Landa D. and Meirowitz A. Game Theory, Information, and Deliberative Democracy / D.Landa and A.Meirowitz. – New York University. – 39 p.

3. Дугін О. Г. Демократія проти лібералізму [Електронний ресурс] / О. Г. Дугін // Суспільно-політичне інтернет-видання «Дух волі». – Режим доступу: www.duhvoli.com.ua.

4. Даль Р. О демократии / Р. Даль; [пер с англ. А.С.Богдановского, под. ред. А.О. Алякринского]. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 208 с.

5. Manin B. On Legitimacy and Political Deliberation / B. Manin // Political Theory. – №15 (3). – 1987. – P. 338.

6. Habermas J. Between Facts and Norms / J. Habermas. – Cambridge: MIT Press, 1996.

7. Cohen J. Democracy and Liberty / J. Cohen; In Jon Elster, ed. // Deliberative Democracy. – New York: Cambridge University Press, 1998.

8. Оксфордская иллюстрированная энциклопедия : [пер. с англ.]. – Т.7: Народы и культуры / – М. : ИНФРА-М: Весь мир, 2002. – 416 с.
9. Куц Г. М. Лібералізм і демократія: перипетії співіснування [Електронний ресурс] / Г. М. Куц // Віче: журнал ВРУ. Спецвипуск. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/600/>.
10. Локк Д. Два трактати про врядування / Д. Локк; [пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець]. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 265 с.
11. Freedom in the World 1991–2006 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.freedomhouse.org>.
12. Политология. Энциклопедический словарь / [Под ред. Ю. И. Аверьянова]. – М.: Изд-во Московского Коммерческого Университета, 1993. – 400 с.
13. Стогова О. В. Лібералізм та демократія: співвідношення понять / О. В. Стогова // Філософські науки: Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – С.180–185.
14. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина : [монографія] / В. М. Бебик. – К.: МАУП, 2003. – 424 с.
15. Валлерстайн И. После либерализма / И. Валлерстайн; [пер. с англ.]. / [под ред. Б. Ю. Кагарлицкого]. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 256 с.
16. Висоцький О.Ю. Демократія, постдемократія та легітимацийна політика / О. Ю. Висоцький // Матеріали шостої міжнародної науково-теоретичної конференції: [XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія], (м. Київ, 8–9 червня 2007 р.). – Кн. I. – К.: Фенікс, 2007. – С.55–58.
17. Зидентоп Л. Демократія в Європі; [пер. с англ.] / Л. Зидентоп; [под. ред. В. Л. Иноземцева]. – М. : Логос, 2004. – 360 с.